

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Kur'ân-ı Kerîm'de İnsanın Yaratılışı

The Creation of Man in the Qur'an

Hasan Can ATEŞ*

Geliş/Submitted: 23.03.2025
Kabul/Accepted: 25.06.2025

Citation / Atıf

Ateş, H. C. (2025). Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılışı. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (45), 199-228.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

 10.29228/TIDSAD.81342

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* Arş. Gör.Dr., Ardahan Üniversitesi, hasancanates@ardahan.edu.tr

TİASAD

Türk & İslam Dünyasi Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Öz: İnsanoğlu, geçmişini merak eden bir canlıdır. Onun en fazla merak ettiği konulardan biri, kendisinin ve diğer mevcudatın ilk olarak nasıl varlık sahnesine çıktığı sorusudur. Kur'ân-ı Kerîm ise insanın bu temel ilgi alanı hakkında bilgiler vermektedir. Muhtelif ayetlerde gerek insanın yaratılışı gerekse diğer varlıkların yaratılışından bahsedilmektedir. Modern çağda gayr-i müslimler tarafından Kur'ân'a yöneltilen itirazlar arasında insanın yaratılışı meselesi de bulunmaktadır. İnsanın kökenini evrim kuramı üzerinden anlatmaya çalışan düşünce akımları sebebiyle, yaratılış ile ilgili ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılması daha da önem kazanmaktadır. Bu ayetlerin doğru anlaşılması, hem insanın kendi kökeni ve anlamı hakkında daha doğru bir bakış açısının oluşturulmasına hem de Kur'ân'a yöneltilen ilgili itirazlara daha doğru bir şekilde bakmaya vesile olacaktır. Yaratılış ayetlerinin akıl ve nakil bağlamında doğru bir şekilde anlaşılması; günümüz tefsir meseleleri içinde önemli bir başlık konumundadır. Halk arasında da soru olarak sorulan bu konudaki ayetleri doğru bir şekilde anlamak, tefsir araştırmacıları için bir ihtiyaç mesabesinde. Makalemiz öncelikle tüm varlıkların genel yaratılışı, sonrasında ise insan türünün yaratılışı ile ilgili bazı ayetleri incelemekte, bu esnada bazı modern tefsir meselelerine temas etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, günümüz tefsir meseleleri, yaratılış, insanın yaratılışı, evrim.

Abstract: Man is curious about his past. One of the questions he is most curious about is how he and other beings first appeared on the stage of existence. The Holy Qur'an gives information about this basic interest of man. In various verses, both the creation of man and the creation of other beings are mentioned. Among the objections raised against the Qur'an by non-Muslims in modern times is the question of the creation of man. Because of the currents of thought that try to explain the origin of man through the theory of evolution, it becomes even more important to understand the verses related to creation correctly. A correct understanding of these verses will lead to a more accurate perspective on the origin and meaning of human beings, as well as a more accurate view of the related objections to the Qur'an. The correct understanding of the verses on creation in the context of reason and transmission is an important topic in today's tafsir issues. Understanding the verses on this subject, which is also raised as a question among the people, is a necessity for tafsir scholars. Our article first analyses some verses about the general creation of all beings and then some verses about the creation of the human species, while touching upon some modern exegetical issues.

Keywords: Tafsir, today's tafsir issues, creation, creation of man, evolution.

Giriş¹

İnsanoğlu, geleceği hakkında kararlar alırken geçmişine bakma ihtiyacı hissedilen bir varlıktır. Geçmişinden bağımsız hareket etmesi mümkün değildir. Hâl böyle olunca tarih anlatımları, insanın dünyasına ve âhiretine etki etmektedir.

¹ Bu çalışma yazarın doktora tezinden türetilmiştir.

İnsanoğlunun ihtiyacını ve bünyesini bilen Allah, Kur'ân'ında kıssalar üzerinden bazı gerçek tarih olaylarını anlatmış, kullarını dengeli bir geçmiş bilincine yönlendirmiştir. Kur'ân kıssaları arasında en çok dikkat çekenlerden biri, yaratılışın başlangıcı ve ilk insanlarla ilgili olan Âdem aleyhisselâm kıssasıdır. Biyoloji adı altında öne sürülen evrim iddiaları sebebiyle de gündeme gelen bu konunun isabetli ve ilmî bir şekilde ele alınması önem arz etmektedir. Bu konu aynı zamanda ilk kadının (Hz. Havva) yaratılışını içerdiği için İslâm'ın kadına bakışı ile de ilgilidir.

Makalemizde, konuyla ilgili belli başlı ayetler tefsir kaynakları ışığında incelenmektedir. Çalışmada hadis metinlerini araştırırken sunnah.com sitesinden çokça faydalanılmıştır. Ayet mealleri verilirken büyük oranda kuranvemeali.com sitesindeki Diyanet Vakıf Meali metni esas alınmıştır.

1. Her Şeyin Yaratıcısı Tektir

İslam inancına göre Allah'tan başka her şey (mâsivâ) hâdistir; daha önce yok iken sonradan meydana gelmiştir. Mâsivâyı yoktan var eden, yaratan ise Allah Teâlâ'dır. O'nun dışındaki her şeyin bir başlangıcı vardır, O'nun ise bir başlangıcı yoktur. Yoktan var etme anlamında yaratmak, Allah'a mahsustur. Allah dilediğini yoktan yaratır; mahluklar ise hiçbir şeyi yoktan yaratamaz, sadece var olan şeylerden yeni şeyler üretirler. Bu üretim faaliyetini de yine Allah'ın izni ve iradesiyle yapabilirler.

Allah Teâlâ'nın mevcudatı yaratması ile ilgili bazı ayetleri şöyle zikredebiliriz:

بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

“(O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece «Ol!» der, o da hemen olur.”²

بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.

İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur).³

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

² el-Bakara 2/117.

³ el-En'âm 6/101-102.

“(Resûlüm!) De ki: «Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?» De ki: «Allah'tır.» O halde de ki: «O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?» De ki: «Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?» Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir.”⁴

Allah Teâlâ, Bakara 2/117 ayetinde kendisini *الارض والسموات* olarak tanıtmaktadır. “O, göklerin ve yerin bedî'idir” anlamındaki bu ifadeyi tefsir eden İbn Cerîr et-Taberî (v. 310/923) şöyle der:⁵

“Şanı yüce Allah “göklerin ve yerin bedî'i” sözüyle “göklerin ve yerin mübdi'i anlamını kastetmektedir. (...) Mübdi' kelimesinin anlamı: hiç kimsenin daha önce inşa ve ihdas etmediği şeyleri inşa ve ihdas eden (var eden).”

Taberî, aynı ayet tefsirinde “O, göklerin ve yerin Bâri'idir, Hâlık'ıdır, taklit ettiği herhangi bir misal ya da asl olmaksızın onları var edendir” demektedir.⁶

Mâsivâ'nın hudûsü hakkında Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* “كان الله ولم يكن شيء غيره” “Allah var idi, O'ndan başka hiçbir şey yok idi” buyurmaktadır.⁷ Bu hadis-i şerifin şerhi sadedinde Muhammed Enver Şâh el-Keşmîrî (v. 1933), “Bu, tüm semâvî dinlerin akîdesidir. Hiçbir hak din yoktur ki, Allah'tan başka varlıkların hudûsüne (sonradan meydana gelmiş olduğuna) itikad ediyor olmasın” demektedir.⁸

Yukarıda zikredilen el-En'âm 6/101-102 ayetleri hakkında Taberî tefsirinde şu açıklamalar bulunmaktadır:

“Hakk Teâlâ bu ayette mealen şunu demektedir: Allah'ın yaratmadığı hiçbir varlık olmadığına göre, O'nun bir eşi olup da onunla bir çocuk sahibi olması da söz konusu olmayacağına göre Allah'ın nasıl çocuğu olabilir!

Allah'ın “**Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur**” sözünün tefsiri: Şanı yüce Allah burada diyor ki; Her şeyi Allah yaratmıştır, O'ndan başka yaratıcı yoktur. Ey Allah'ı bırakıp da putlara tapanlar! Sizin bütün dua ettiğiniz (o varlıklar) O'nun mahluklarıdır,

⁴ er-Ra'd 13/16; Ayrıca bkz. el-Furkân 25/2; ez-Zümer 39/62; el-Mü'min 40/62.

⁵ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 2/464. Ayrıca bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1433/2012), 2/335.

⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/465.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, (Bulak: el-Matbaatü'kübra'l-emîriyye, 1312), “Bed'ul-halk”, 1 (No. 3191).

⁸ Muhammed Enverşâh el-Keşmîrî, *Feydu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Bedr Âlem el-Mîrathî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1426/2005), 4/299.

kullarıdır. Sizin rab diye ibadet ettiğiniz ve Allah'ın çocuğu olduğunu ileri sürdüğünüz bu varlıklar ister melek ister cin ister insan olsun durum budur. **“Ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.”** Allah Teâlâ burada diyor ki; Her şeyi yaratan Allah'a, yarattığı şeylerin ne tamamı ne de tek bir tanesi gizli kalmaz. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığında bir şey O'na gizli kalmaz.”⁹

Fahrudin er-Râzî (v. 606/1210) de, 102. ayette geçen *خالق كل شيء* ibaresini *خالق كل ما سواه* (tüm mâsivânın yaratıcısı) diye tefsir etmektedir.¹⁰ Ayrıca aynı ifadeyi tefsir sadedinde “Mahlukatı yaratan O'ndan başka bir yaratıcı yoktur, âlemi yöneten O'ndan başka biri yoktur.” demektedir.¹¹ Haşr son ayeti tefsirinde de Taberî, *ولا خالق سواه* (O'ndan başka yaratıcı yoktur) diyerek yaratmanın Allah'a mahsus olduğunu vurgulamaktadır.¹²

Allah Teâlâ yoktan yaratır. İnsanoğlu ya da başka bir varlık ise, bu anlamda bir yaratma fiiline güç yetiremez. İnsanlık bu konuda acze mahkûmdur.. Teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin neticede ulaşılabilecek son nokta vardan var etmektir. Yoktan var etmek hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Bir varsayım olarak; dünyanın tüm bilim adamları ve mühendisleri bir araya gelip tam tamına bir insan meydana getirseler dahi, bu yaptıkları şey –yukarıda bahsettiğimiz anlamda- ‘yaratma’ kelimesi ile ifade edilemez. Zira bu hayali senaryoda bile ham maddesiz, örneksiz, yoktan var edilen bir şey yoktur; bilakis birçok alet-edevat kullanarak, elde var olan örnekler incelenerek vardan var edilmektedir. İnsanoğlu kendi organlarının ve zekâsının bile gerçek sahibi değildir. Dolayısıyla o organları ve zekâsını kullanarak bir şey üretince, her hangi bir şeyi yoktan var etmiş olmamaktadır. Her hâlükârda, tüm bilimsel ve teknik ilerlemeler Allah'ın emanet verdiği imkânlarla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yaratmanın Allah'a mahsus olması, hiçbir zaman ve zeminde değişmeyecek bir hakikattir.

2.Mahlukat Başıboş Değildir

Bir önceki başlıkta Allah Teâlâ'nın her şeyin yaratıcısı olduğu belirtildi. Bu yaratmadan maksat, mevcudatı var edip ardından onları başıboş bırakmak değildir. Bilakis; zaman ve mekân fark etmeksizin tüm hâdiseler ve varlıklar Allah'ın yaratması, yönetmesi, ilmi, iradesi ve izni ile olmaktadır. ‘Allah her şeyin hâlikidir/yaratıcısıdır’ dendiğinde, O'nun günlük hayatımızdaki hâdiselerin de yaratıcısı olduğunu söylenmiş olmaktadır.

Âyete'l-kürsî'de (el-Bakara 2/255) Allah Teâlâ kendisini şöyle tanıtmaktadır:

⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/458.

¹⁰ Fahrudîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (b.y.: Dâru'l-fikr, 1401/1981), 14/126.

¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14/130.

¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/555.

“Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O, Hayydir, Kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaate edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.”

İbn Cerîr et-Taberî, ayette geçen *kayyûm* kelimesini “yarattıklarını rızıklandıran ve koruyan” diye açıklamıştır.¹³ *Kayyûm* ism-i celîli ile ilgili bir tefsir rivayetinde ise “el-Kayyûm: yani her şey üzerine kayyım olan; her şeyi koruyan, rızıklandıran, muhafaza eden” denmektedir.¹⁴ Celâleddin es-Süyûtî (v. 911/1505) de Âyete'l-kürsî'yi tefsir ederken Hayy ve Kayyûm isimlerini şöyle açıklamıştır; “الحي : kalıcılığı sürekli olan, القيوم : yarattıklarını tam anlamıyla yöneten.”¹⁵

Esasen herhangi bir varlığın Allah Teâlâ'nın kontrolü dışında olduğunu vehm etmek, Allah Teâlâ'ya noksanlık izafe etmek gibi akla ve nakle aykırı bir söylem olacaktır. Böyle bir söylemin İslam inancıyla ve hakikatle nasıl çelişeceği izahtan varestedir.

Örnek türünden zikredilen açıklamalarda da görüleceği üzere, İslam inancı Ateizmi reddettiği gibi Deizmi de reddetmektedir. Allah'ın varlığını inkâr eden görüş İslam'a aykırı olduğu gibi, Allah'ın Kâniyatı yarattığı ama sonrasında onu başıboş bıraktığı türünden bir vehim de İslam'a aykırıdır. Her an her olay O'nun kudreti, iradesi ve idaresi ile meydana gelmektedir.

3.Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem

Evrimin İslam inancına uyup uymadığı meselesinde en önemli noktalardan biri, Hz. Âdem *aleyhisselâm* ve beşeriyetin ilk yaratılışı konusudur. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerîm'in Hz. Âdem hakkında verdiği haberleri ana hatlarıyla özetlemek isabetli olacaktır.

3.1.Yaratılışı

Normal zamanlarda insanlar bir anne ve bir babadan meydana gelir, anne rahminde büyüdükten sonra doğarlar. Mamafih insan türünün elbette bir başlangıcı ve ilk örneği olacaktır ve o kişi –ilk olmasının tabii neticesi olarak- annesiz ve babasız meydana gelecektir. İlk insan olan Âdem *aleyhisselâm* sonraki insanlar gibi

¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/528.

¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/529.

¹⁵ Celâlüddin el-Mahallî - Celâlüddin es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyni'l-müyesser*, thk. Fahrüddin Kabâve (Kahire: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 2003), 42. Krş. Celâleddin el-Mahallî ve Celâleddin es-Süyûtî, *Celâleyn Tefsiri Tercümesi*, çev. Hüsameddin Vanlıoğlu vd. (İstanbul: İsmailağa Yayınevi, 2022), 1/41. Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 4/268.

bir anneden doğarak değil, topraktan yaratılmıştır. İlgili ayetleri incelediğimizde Hz. Âdem'in yaratılış vetiresini üç ana aşamaya ayırabiliriz:

- Toprak merhalesi
- Çamur merhalesi
- Tekvîn (nefh-i rûh) merhalesi.¹⁶

Topraktan yaratılmayı Kur'an-ı Kerim şöyle anlatmaktadır:

﴿ ٥٩ ﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿ ٦٠ ﴾
 ﴿ ٦٠ ﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿ ٦٠ ﴾

“Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ona «Ol!» dedi ve oluverdi.

Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise şüphecilerden olma.”¹⁷

Allah Teâlâ Hz. Âdem'i topraktan yaratmayı murad ettiğinde ölüm meleğine dünyanın değişik yerlerinden değişik topraklar almalarını emretmiş, toplanan bu topraktan Hz. Âdem yaratılmıştır.¹⁸ Toplanan toprak su ile karıştırılmış, çamur (الطين) merhalesine geçilmiştir.¹⁹

Allah Teâlâ, insanın çamurdan yaratılış hakkında şöyle buyurmaktadır:

﴿ ٧١ ﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ طِيْنٍ ﴿ ٧١ ﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿ ٧٢ ﴾

“Rabbin meleklere demişti ki: Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.

Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!”²⁰

¹⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ'*, Dımaşk: Mektebetü'l-Ğazâlî, 1405/1985), 126.

¹⁷ Âl-i İmrân 3/59-60. Bkz. Avnullah Enes Ateş, “Kur'an ve Evrim”, *II. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi*, ed. Nihat Yatkin vd. (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi, 2018), 329; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec* (Beyrut: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1411/1991), 3/246.

¹⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü's-Sünne Hadislerle İmân İlkeleri*, çev. ve şerh Mehmet Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 1440/2019), “Sünne”, 17 (Hadis no: 4693); Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Kari, *Mirkatü'l-mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-mesâbiḥ* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1422/2001), 1/278-280 (Hadis no: 100). Muhammed Ali es-Sâbûnî bu konudaki hadise sahih derken Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî isnadının sahih olduğunu belirtmektedir. Bkz. Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 126; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Meâricü't-tefekür ve dekaiku't-tedebbür* (Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1427/2006), 3/676.

¹⁹ Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 126. Ayrıca bkz. Ebu'l-Berekât en-Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakaiku't-te'vîl*, nşr. Salih Geçit (İstanbul: Dâru'r-Ravda, 2019) (Molla Musa el-Celâlî, *Hâşiyetu'l-vâdihü'l-mesâlik alâ Tefsîri'l-medârik* içinde), 3/327.

²⁰ Sâd 38/71-72.

Çamur (الطين), dünyanın değişik yerlerinden toplanan muhtelif toprak türlerinin su ile karıştırılmış hâlidir.²¹ Bu karışım sonradan tam bir insan şekline getirilecektir. İlk başta çamur şeklinde olan varlık, miktarını Allah'ın bildiği bir müddet boyunca beklemiş ve bu süre içinde *hame-i mesnûn* ve *salsâl* hâllerini almıştır.²²

Hame' ve salsâl kelimeleri Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde kullanılmaktadır:

﴿٢٨﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلٰصَالٍ مِّنْ حَمٍَٔ مَّسْنُوْنٍ

﴿٢٩﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ

“*Hani Rabbin meleklere demişti ki: «Ben kupkuru bir çamurdan (صلصال), şekillenmiş kara balçıktan (حماً مسنون) bir insan yaratacağım.»*»

«*Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!*»²³

İbn Kuteybe'ye (v. 276/889) göre Arapça'da *صلصال* kelimesi “kendisine ateş değmemiş olan kuru çamurdur. Tıklattığın zaman ses çıkarır. Ateş değdiğinde ise onun adı fahhâr/ فخار dır.”²⁴ Râgıb el-İsfahânî (v. V./XI. asrın ilk çeyreği) de şöyle demektedir: “‘*صلصال*’ sözcüğü temelde ‘kuru bir nesneden çıkan sesin gidip gelmesi, titremesi anlamındadır. (...) ‘Kuru balçık’ da (*صلصال/salsâl*) diye adlandırılmıştır.”²⁵

“Şekillenmiş kara balçık” şeklindeki meal *حماً مسنون* ibaresinin karşılığı olarak kullanılmıştır. *حماً* kelimesi kokuşmuş siyah çamur anlamına gelirken *مسنون* kelimesi şekillendirilmiş (musavver) anlamına gelmektedir.²⁷

²¹ Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/676. Karş. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 8/320 Neseî, *Medârik*, 3/327.

²² Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/677.

²³ el-Hicr 15/28-29.

²⁴ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1398/1978), 237-238. Ayrıca bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Dâru'l-mizân, 2005-2011), 8/26; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Bekir Topaloğlu vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017-2019), 8/35. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'a yapılan atıflarda ek bir uyarı yok ise kastedilen, eserin Arapça baskısıdır.

²⁵ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 488; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 855-856. Çalışmamızda herhangi bir ilâve not olmaksızın “Râgıb, *Müfredât*” şeklinde yapılan atıflarda kastedilen baskı, eserin Arapça orijinalidir.

²⁶ Râgıb, *Müfredât*, 259; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Mâhir Habbûş vd. (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1443/2022), 13/447; Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/678.

²⁷ Neseî, *Medârik* 3/327. Karş. Muhammed b. Hasan el-Muîni, *Levâmiu'l-burhân ve kavâtu'l-beyân fi meânî'l-Kur'ân*, thk. Sefer Hasanov (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 1/450.

Salsâl hâline gelen çamur, Allah'ın dilediği kadar bir vakit beklemiştir. İnsan suretine getirilen salsâle daha sonra ruh üflenmiştir.²⁸

Hız. Âdem'in yaratılışında, ruh üflenmesinden önceki müddet hakkında *Sahih-i Müslim*'de geçen hadis şu şekildedir:

لَمَّا صَوَّرَ اللَّهُ آدَمَ فِي الْجَنَّةِ تَرَكَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَثْرَكَهُ فَجَعَلَ إِبْلِيسُ يُطِيفُ بِهِ يَنْظُرُ مَا هُوَ فَلَمَّا رَأَهُ أَجُوفَ عَرَفَ أَنَّهُ خُلِقَ خَلْقًا لَا يَتَمَالَكُ

*“Allah cennette Âdem'e suret verdiği zaman, dilediği kadar bir müddet boyunca onu bıraktı. İblis de onun etrafında dolaşmaya ve ne olduğuna bakmaya başladı. Âdem'in iç tarafının boş olduğunu anlayınca onun kendine hâkim olamayan bir şekilde yaratıldığını anladı.”*²⁹

El-Hicr 15/26 ayetini Ebü'l-Berekât en-Nesefî (v. 710/1310) tefsirinde şöyle açıklamaktadır:

Andolsun biz insanı yani Âdem'i kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir kara balçıktan yarattık. Ayette geçen *صلصال* kelimesi pişirilmemiş kuru çamur demektir. *حما* kelimesi de bu kelimenin bir sıfatıdır. Yani 'O'nu, değişmiş siyah balçıktan oluşmuş olan bir kuru çamurdan yarattı' demektir. *مسنون* kelimesi şekil verilmiş (musavver) demektir. Yaratılışın ilk hâli topraktı, sonra bu toprak su ile yoğruldu ve çamur oldu. Bir müddet bu hâlde kaldıktan sonra hame' hâline geldi. Sonra saf/katıksız hâle gelerek bir öze (سلالة) dönüştü. Sonra şekillendirilip kurudu, ardından salsâl oldu. Binaenaleyh (ilgili yaratılış ayetleri arasında) bir çelişki yoktur.³⁰

Hız. Âdem *aleyhisselâm*'ın ruh üflenmeden önceki yaratılış süreci ile ilgili günümüz müfessirlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin (v. 2021) er-Rahmân 55/14 ayetine getirdiği tefsir şu şekildedir:

Allah insanı pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Yani: Allah; babanız Âdem'i, kendisine vurulunca tın tın diye ses çıkaran kurumuş bir çamurdan yarattı. Müfessirler şöyle der: Hakk Teâlâ bu surede Âdem'i “ateşte pişmiş çamura benzeyen kuru çamurdan” yarattığını; Hicr suresinde “kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan” (مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمًا مَسْنُونٍ) yani kara ve kokuşmuş çamurdan; Sâffât suresinde ise (مِنْ طِينٍ لَازِبٍ) “lâzib (yani ele yapışan türde) bir çamurdan yarattığını belirtmiştir. Âl-i İmrân suresinde de Hz.

²⁸ Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/679-680.

²⁹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şahîh*, (B.y.: Dâru't-tibâati'l-âmire, 1329), “Birr”, 111 (No: 2611a); Muhammed Takî el-Osmânî, *Tekmiletu Fethi'l-Mülhim bi-Şerhi Sahih-i Müslim* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1427/2006), 5/216. Ayrıca bkz. Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/679.

³⁰ Nesefî, *Medârik* 3/327. Bu paragrafın tercümesinde şu kaynaktan faydalanıldı: Ebü'l-berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, çev. yok (İstanbul: Ravza Yayınları, ts.), 6/129.

Âdem hakkında خلقه من تراب (Onu topraktan yarattı) buyurmaktadır. Bu saydığımız ayetler arasında bir çelişki yoktur. Şöyle ki: Hz. Âdem'e dönülecek olan toprağı yeryüzü topraklarından aldı, sonra o toprağı su ile karıştırdı, toprak ele yapışacak türden yapışkan bir çamur hâline geldi. Sonra onu öylece bıraktı, ta ki bir hame-i mesnûn yani kokuşmuş bir kara çamur hâline geldi. Sonra kap-kaçağa şekil verilir gibi onu şekillendirdi. Sonra onu kuruttu, ta ki ateşte pişmişçesine son derece sert olup kendisine vurulunca ses çıkaran bir hâle geldi. İşte tefsirini yaptığımız bu ayette bu son merhaleden bahsedilmektedir.³¹

Zikrettiğimiz ayetler ve tefsirler, Allah Teâlâ'ya cisim izafe etmek olarak anlaşılmalıdır. Hakk Teâlâ zamandan, mekândan ve cisim olmaktan münezzehtir.³² Bu bağlamda bizler mesela bir toprağı işlemek istediğimizde ya ellerimizi kullanır ya da bir başkasına talimat veririz, böyle yapmaya mecburuz. Allah Teâlâ'nın toprağı dönüştürmesi ise elbette bizim dönüştürmemiz gibi değildir. O dilerse hiçbir vasita kullanmadan toprağı bir hâlden başka hâle çevirir, dilerse de mesela meleklere emreder ve o işte onları vasita kılar.

Hz. Âdem'in yaratılışı gibi şahit olamadığımız bir olay hakkında insanoğluna düşen, Allah'ın tayin ettiği elçi vasıtasıyla gelen haberleri kabuldür. Bu haberlerde akla aykırı, aklın zorunlu olarak reddedeceği bir şey bulunmamaktadır. Bununla beraber, akla zıt bir şey barındırmayan bu haberlerdeki hikmetleri her zaman göremeyebiliriz. Zaten İslam dininin 'tüm hikmetler, hem de daha dünya hayatında iken aşikâr olacak' diye bir vaadi yoktur.

Toprak ve çamur üzerinde zikredilen değişimler gerçekleştikten, o çamur tam bir insan şekline getirildikten sonra *nefh-i rûh* (ruhun üflenmesi) aşaması gelmiştir:

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾

“«Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!»”³³

³¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (B.s.: el-Mektebetü't-tevfikiyye/Dâru's-Sâbûnî, 2017), 3/277. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/278-279; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/418; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. ed-Dâru's-Şâmiyye heyeti (İstanbul: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1443/2021), 8/213; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 3/245.

³² Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Kari, *Dav'ul-meâlî Şerhu Bed'i'l-emâlî*, thk. Haldun Ali Zeynuddin (İstanbul: Dâru'l-Beyrûtî, 1438/2017), 37-38, 45-49, 51-52. Ayrıca bkz. Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*, thk. Dâru's-Sirâc (İstanbul: Dâru's-Sirâc, 1439/2018), 52-53.

³³ el-Hicr 15/29.

Hız. Âdem'in canlı bir insana dönüşmesini sağlayan *nef-i rûh* fiili, bildiğimiz anlamda bir üfleme değildir.³⁴ En doğrusunu Allah bilir kaydıyla söyleyelim ki burada maksat, maddelere can veren ruh dediğimiz varlığın insan şeklindeki o kurumuş çamura yöneltilip akıtılması³⁵ ve o suretin ruh ile doldurulmasıdır.³⁶ Ayette “ona ruhumdan üflediğim zaman” diye meallendirilen وَتَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحي ifadesi “yarattığım varlıklardan biri olan ruhtan ona doldurduğum, sonra da Âdem canlı bir insana dönüştüğü zaman” demektir.³⁷ Burada “ruhum” denilerek ruh kelimesinin Allah'a izafe edilmesi; yaratılanın yaratana izafe edilmesi türündendir. Hakk Teâlâ ruh kelimesini kendi zatına izafe ederek bu mahlukuna şeref bahsetmiş, onun değerini yüceltmıştır.³⁸ Bazı naslarda بيت الله Allah'ın evi, ناقه الله Allah'ın devesi شهر الله Allah'ın ayı anlamında ifadeler kullanılmasını da bu babdaki örnekler olarak zikredebiliriz.³⁹

3.2. İlk İnsan Oluşu

Kur'an-ı Kerim'de A'râf suresi 11. ayetten itibaren Hz. Âdem ve Hz. Havva kıssası anlatılmaktadır. Bu konu anlatılırken neredeyse art arda denebilecek bir sıralama ile 4 defa يَا بَنِي آدَمَ denmekte, Allah Teâlâ insanlığa “Ey Âdem oğulları!” diye seslenmektedir:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ آبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَتْرَعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِهِمَا إِنَّهُ يَرِيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

“Ey Âdem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesine gelince, en güzel ve en hayırlı elbise işte odur. Bunlar Allah'ın âyetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi).

Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın.⁴⁰ Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.”⁴¹

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

³⁴ Neseî, *Medârik*, 3/328; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 13/453.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 12/208.

³⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/101. Karş. Neseî, *Medârik* 3/328; Ali el-Kari, *Dav'ul-meâlî*, 37-38.

³⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/101.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 12/208; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/101. Karş. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/279.

³⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 12/208; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/101.

⁴⁰ Zikrettiğimiz 26 ve 27. ayetler, Hz. Âdem ve Hz. Havva aleyhimesselem'in yasak ağaçtan yemesi ve sonrasında dünyaya indirilmesi ile ilgili ayetlerin ardından gelmektedir.

⁴¹ el-A'râf 7/26-27.

“Ey Âdem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”⁴²

يَا بَنِي آدَمِ إِنَّمَا يُتَّبِعُكُمْ سُؤْلُ مِنْكُمْ يَقْضُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنْ أَتَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾

“Ey Âdem oğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendini islah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”⁴³

Yâsin suresinde de “«Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır» demedim mi?”⁴⁴ buyrulmaktadır. Nisâ suresinin ilk ayetinde ise, tüm insanların ortak bir atadan geldikleri şöyle belirtilmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا رُؤُوسَهُمَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ﴿١﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿٢﴾

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”⁴⁵

Ayette insanlığın bir tek nefisten yaratıldığı belirtilmektedir. Fahrüddîn er-Râzî (v. 606/1210), zikredilen *nefs-i vâhide* (bir tek nefis)ten maksadın Hz. Âdem *aleyhisselâm* olduğu hususunda Müslümanların icmâ ettiğini belirtmektedir.⁴⁶ Ayrıca, modern çağda görülen birkaç istisna dışında selef-halef tüm müfessirlerin *nefs-i vâhideyi* Hz. Âdem olarak açıkladıklarını belirten Avnillah Enes Ateş, uzun bir liste yaparak bu tefsirlere örnekler getirmektedir.⁴⁷

Secde suresinde şöyle buyrulmaktadır:

“O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.

Sonra onun zürriyetini, dayanıksız bir suyun özünden üretmiştir.

Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!”⁴⁸

⁴² el-A'râf 7/31.

⁴³ el-A'râf 7/35.

⁴⁴ Yâsîn 36/60.

⁴⁵ en-Nisâ 4/1.

⁴⁶ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (b.y.: Dâru'l-fikr, ts.) 9/166.

⁴⁷ Avnillah Enes Ateş, *Güncel Tefsir Problemleri* (İstanbul: Kitabi Yayınevi, 1444/2022), 271-273.

⁴⁸ es-Secde 32/7-9.

Âl-i İmrân 59-60. ayetlerde; babasız yaratılan Hz. İsa'nın durumu, hem annesiz hem babasız yaratılan Hz. Âdem'in durumuna benzetilerek şöyle buyrulmaktadır:

“Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ona «Ol!» dedi ve oluverdi.

Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise şüphecilerden olma.”

Buhârî ve Müslim'de geçen Şefaât hadisinde Hz. Âdem'in *ebü'l-beşer* (insanlığın babası) olduğu belirtilmektedir. Kıyamet gününde mahşer yerinde insanlar ağır bir meşakkate düşecek, bu zor hâllerini Allah'a arz edip şefaatte bulunmaları için peygamberlere –aleyhimüsselâm- başvuracaklar, ilk başvurdukları peygamber de Hz. Âdem olacaktır. Bu noktada insanlar Hz. Âdem ile konuşmaya şöyle başlamaktadırlar:

يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُو الْبَشَرِ خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ

“Ey Âdem! Sen insanların babasisin. Seni Allah kudret eliyle yarattı. Sana kendi ruhundan üfledi. Meleklerle sana secde etmelerini emretti, onlar da secde ettiler.”⁴⁹

Buhârî ve Müslim'de geçen hadis-i şerifte Hz. Musa'nın Hz. Âdem'e يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُوْنَا “Ey Âdem. Sen bizim babamızsın” demesi ile başlayan muhavere de aynı mesajı vermektedir.⁵⁰ Burada da Hz. Âdem'in insanlığın atası olduğuna dikkat çekilmektedir.

Bir kısmını zikrettiğimiz ilgili ayet, hadis ve açıklamalarda görüleceği üzere Hz. Âdem insan türünün ortak atasıdır, tüm insanlar onun torunlarıdır.

3.3.Hilâfeti ve Meleklerin Sordukları Soru

Hz. Âdem ve nesli hakkındaki tefsir meselelerinden biri de onun yeryüzünde halife kılınması ve meleklerin sordukları sorudur. Dolayısıyla halifelikten maksadın ne olduğu, meleklerin sorduğu sorunun ismet sıfatıyla çelişip çelişmemesi gibi konuları özet bir şekilde incelemek isabetli olacaktır.

Bakara 2/30 ayeti konuyu şöyle anlatmaktadır:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde

⁴⁹ Buhari, “Enbiyâ”, 3 (Hadis no: 3340); Müslim, *İman*, 194a; Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri Riyâzü's-Sâlihîn*, çev. ve şerh: Mehmet Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam Neşriyat Kampanya Kitapları, 1434/2013), 7/693-694 ve 696.

⁵⁰ Buhârî, “Kader”, 11 (Hadis no: 6614); Müslim, *Kader*, 13 (Hadis no: 2652a).

fesat çıkaracak, orada kan dökcek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi."

Ayette görüldüğü üzere Allah Teâlâ, meleklerine yeryüzünde bir halife yaratacağını belirtmiştir. Burada meleklerin sorduğu soruya geçmeden evvel halife kelimesinin anlamına bakmak gerekmektedir.

خلف kökünden gelen خليفة kelimesi, başkasına niyabet eden kişi anlamında kullanılmaktadır.⁵¹ Yani halife demek bir anlamda nâib demek olmaktadır.

Bu noktada, Hz. Âdem'in kimin halifesi olduğu konusunda iki görüş ortaya çıkmıştır:

- Allah'ın halifesidir. Yeryüzünde O'nun hükümlerini uygulayarak hilafet etmekle vazifelidir.⁵²
- İnsanoğlu, kendisinden öncekilerin halifesidir. Onların yerine geçtiği için halife denmektedir. Buradaki 'öncekiler'den kasıt Hz. Âdem'den önce yeryüzünde yaşamış olan cinler olabilir. Yine hilafetten kasıt, bir insan nesli öldükçe diğer bir neslin dünyaya gelerek öncekilerin yerini alması (yani insanların birbirine halef olması) da olabilir.⁵³

Halife yaratılacağını öğrenen meleklerin "Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek birini mi yaratacaksın?" mealinde bir ifade kullanmalarında iki tefsir meselesi vardır: 1) insanoğlunun fesat çıkarma ve kan dökme potansiyelini melekler nereden biliyordu? 2) ilk bakışta itiraz gibi görünen bu ifadeleri, ma'sum olan melekler nasıl kullanmaktadır? Zira melekler Allah'a isyan etmezler.

Birinci sorunun cevabı esasen basittir. Melekler, önceki tecrübelerine dayanarak insanoğlunun fesad çıkaracağını düşünmüş olabilirler.⁵⁴ Ya da Allah Teâlâ, insanoğlunun iyiliğe olduğu gibi kötülüğe de olan potansiyelini meleklerle bildirmiş, onlar da bu bilgi ile Allah Teâlâ'ya soru sormuş olabilirler.⁵⁵

İkinci soruya gelince; melekler "...orada kan dökcek birini mi yaratacaksın?" mealindeki ifadeyi Hakk Teâlâ'ya itiraz ya da Âdemoğluna haset etme kabîlinden söylemiş değildirler. Onların bu sorusu *isti'lâm* ve *istikşâf* türünden olup bir işin hikmetini öğrenme, konu hakkında daha fazla bilgiye ulaşma amacıyla

⁵¹ Râğîb, *Müfredât*, 294; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/40.

⁵² Bkz. Neseî, *Medârik* 1/156; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/40-41.

⁵³ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/476-478; Ebu'l-fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selâme (B.y.: Dâru Taybe, 1420/1999), 1/216; Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/674; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/128; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/41; İhsan Şenocak, *Hitâbu'l-Hak Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (İstanbul: Hüküm Kitap, 2024), 1/351.

⁵⁴ Yeryüzünde insanlardan önce cinlerin yaşamış olduğu görüşü hakkında bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/409-410; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/125.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/305-306; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/410; Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/674-675.

sorulmuştur.⁵⁶ Zaten biz insanlar da günlük hayatımızda bazen muhatabımızın filan işi bir hikmete binaen yaptığını bilir, ama buna rağmen hayret ve merakla ‘bu işi şöyle değil de böyle mi yapacaksın?’ gibi lafızlar kullanırız. Bu esnada; âciz bir varlık olan muhatabımıza bile bu lafızları itiraz sadedinde değil, bilgi isteme ve *taaccüp* (hayret) sadedinde kullanırız. Hâl bu iken, her şeyi bilen ve hikmetsiz iş yapmayan Allah’a karşı meleklerin itiraz amacıyla soru kipi kullandıklarını düşünmek için bir sebep yoktur.

3.4.İsimlerin Öğretilmesi

İnsanlık tarihinin başlangıç noktası Hz. Âdem’in yaratılmasıdır. Onun yaratılış ve hayatı Kur’an-ı Kerim’den öğrenildiğinde sadece bir peygamberin hayatını daha yakından tanınmış olmamakta; aynı zamanda insanoğlunun bu dünyadaki macerasının nasıl başladığı da görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’i okunduğunda; çoğu zaman ideolojik bagajlar eşliğinde sunulan ‘ilk insanlar şuna benziyordu’ mealindeki algıların olgu ile ne ölçüde uyduğunu daha yakından görme fırsatı oluşmaktadır.⁵⁷

Yeryüzünde halife yaratacağını/tayin edeceğini bildiren Allah Teâlâ Hz. Âdem’i –ilgili başlıkta özetlediğimiz merhalelerden geçirerek- şekillendirmiş, tam bir insan şeklini alan kurumuş çamura ruhundan üflemiş ve hayat bahşetmiştir.⁵⁸ Artık canlı ve tam bir insan olan Hz. Âdem ilim öğrenme şerefine mazhar olacak kabiliyetini haizdir. Sıra, *ta’lîmü’l-esmâ / isimlerin öğretilmesine* gelmiştir.⁵⁹

Bir önceki başlıkta Allah Teâlâ’nın bir halife yaratacağını meleklerle bildirmesi ve meleklerin soru sormalarından bahsedilmişti. Bu mevzunun zikredildiği Bakara 2/30 ayetinin hemen ardından Bakara 2/31-33 ayetlerinde *ta’lîmü’l-esmâ* konusu şöyle anlatılmaktadır:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾
 قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾
 قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي آغْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ
 ﴿٣٣﴾ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

“Allah Âdem’e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arzedip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi.

⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 1/216. Ayrıca bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-münîr*, 1/125, 130; Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, 1/41.

⁵⁷ Günümüzde yaygınlaştırılan ‘ilk insanlar’ algısının sorunlarıyla ilgili bir yorum için bkz. Youtube, “Neo-Darwinistik Evrim ve İslam - İbrahim Çağrı Kurt” (Erişim 14 Mart 2024).

⁵⁸ Ruh üflemeden maksadın ne olduğu hususunda bkz. bu çalışmada “Yaratılışı” alt başlığı.

⁵⁹ Habenneke, *Meâricü’t-tefekkür*, 3/681.

Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler.

(Bunun üzerine:) Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat, dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben size, muhakkak semâvat ve arzda görülmeyenleri (oralardaki sırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydiniz? dedi."

Ayette zikredilen "bütün isimler"den kastın ne olduğu konusunda müfessirler fikir yürütmüşler, farklı yorumlar yapmışlardır. Mesela bir görüşe göre Allah Teâlâ Hz. Âdem'e küçük-büyük tüm isimleri öğretmiştir. Basit ve önemsiz eşyaların isimleri bile buna dâhildir. Zira ayette الْأَسْمَاءُ كُلَّهَا buyru olarak genel bir lafız kullanılmıştır. Ayrıca Sahîh-i Buhârî'de geçen şefaate ilgili hadiste mü'minler kıyamet günü toplanıp Âdem *aleyhisselâm*'a varmakta, O'nunla konuşurken "و علمك وأشياء كل شيء / Allah sana her şeyin ismini öğretti" demektedirler.⁶⁰ Katâde'den rivayet edilen bir yoruma göre Hz. Âdem'e varlıkların sadece isimleri değil fonksiyonları, ne işe yaradıkları da öğretilmiştir.⁶¹

Konuyla ilgili olarak zikredilebilecek diğer bazı görüşler ise şöyledir:

- Âdem *aleyhisselâm*'a meleklerin isimleri ile kendi neslinden gelecek olan zürriyetinin isimleri öğretilmiştir.⁶²
- Kendi zürriyetinden gelecek herkesin isimleri öğretilmiştir.⁶³
- Meleklerin isimleri öğretilmiştir.⁶⁴
- Yeryüzünde yaratılanların isimleri öğretilmiştir.⁶⁵
- Cinslerin ve nev'lerin isimleri öğretilmiştir.⁶⁶
- Abdurrahman Hasan Habenneke (v. 2004) bu konuda sükût etmeyi ve şahsi rey ile görüş beyan etmemeyi tercih etmektedir; zira ona göre bu konuda Allah ve Rasûlünden bir bilgi gelmemiştir. Mamafih Hz. Âdem'e öğretilen bu isimlerin, Âdem'in gözünün gördüğü şeylere ait olduğu

⁶⁰ Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim İtfiyîş (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Misriyye, 1384/1964), 1/282. Mezkûr sayfada Kurtubî bu görüşü benimsediğini tasrih etmektedir. Ayrıca bkz. Neseî, *Medârik*, 1/158. İlgili hadis için bkz. Buhârî, "Tevhid", 37 (No: 7516).

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/282.

⁶² Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/282. Kurtubî, bu yorumu Taberî'ye isnad etmektedir.

⁶³ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/282. Hz. Âdem'e kendi zürriyetinin isimlerinin öğretildiği görüşünü İbnü'l-Cevzî İbn Zeyd'e atfetmektedir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/312.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/282. Öğretilen isimlerin meleklerin isimleri olduğu görüşünü İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Âliye'ye isnad etmektedir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/312.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/312; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/282.

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/282. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/312; Neseî, *Medârik* 1/158.

düşüncesindedir. Bu yorumu yapmasına sebep olan şey, ayetin son kısmında **هُؤْلَاءِ** kelimesinin kullanılmasıdır.⁶⁷

Her hâlükârda Allah Teâlâ tüm isimleri Hz. Âdem'e öğreterek ona ilim şerefini nasip etmiş, Hz. Âdem'in bu öğrenmesinin ardından miktarını bilmediğimiz bir müddet geçmiş,⁶⁸ müteakiben o isimlerin müsemmalarını meleklerle arz edip " **أَنْبُؤْنِي بِأَسْمَاءِ هُؤْلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** / Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin" demiştir. İlzam mahiyetindeki bu emir karşısında melekler kulluk şuuru içinde "Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin" mealindeki ifade ile tazarruda bulunmuşlar, acziyetlerini itiraf etmişlerdir. Vehbe Zuhaylî (v. 2015), *et-Tefsîru'l-münîr*'inde bu ayetle ilgili şöyle demektedir:

"Meleklerin "Sübhâneke..." ile başlayan bu sözleri;

- mahlukatın ilminin yaratıcının ilmi karşısında ne kadar noksan olduğuna,
- Yaratıcının yaptığı işin hikmetsiz ve faydasız olmayacağına
- ve meleklerin ilminin sınırlı olup her şeyi kapsamadığına delâlet etmektedir.

Kendisine bilmediği bir konuda soru sorulan kişinin yapması gereken; meleklerin, nebilerin ve faziletli âlimlerin yolundan giderek 'Allah daha iyi bilir, ben bilmiyorum' demesidir."⁶⁹

Allah Teâlâ'nın Âdem *aleyhisselâm*'ı ta'lîm-i esmâ ile yüceltmesi hakkında Zuhaylî şu yorumu yapmaktadır:

Allah'ın yarattığı ve Âdem'e zat, hususiyet, sıfat ve isim bilgilerini ilham ettiği varlık cinslerinin talimi ile ilgili bu ayet ilmin faziletini gösterir; bu ilham ister bir anda isterse bir vetire içinde gerçekleşmiş olsun. Zira Allah Teâlâ, Âdem *aleyhisselâm*'ı yaratmasındaki kemâl-i hikmetini başka bir şey üzerinden değil Âdem'in ilmi üzerinden göstermiştir.⁷⁰

3.5.Secde Emri

⁶⁷ Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/681-682.

⁶⁸ Habenneke âyetteki **ثُمَّ** kelimesinden yola çıkarak; Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi ile meleklerle isimlerin arzı arasında bir öncelik-sonralık münasebeti olduğu, miktarını bilmediğimiz bir sürenin geçmiş bulunduğu yorumunu yapar. Bkz. Habenneke, *Meâricü't-tefekkür*, 3/681-682.

⁶⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/131. Bilmediği konuda konuşmamak ve yanlış bildiği meselenin doğrusunu öğrenince inat etmemek ile ilgili bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/425-428 (el-Bakara 2/32 tefsiri 2. madde).

⁷⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/130.

Âdem *aleyhisselâm*'ın yaratılışı tamama erince secde emri gelmiştir.⁷¹ Allah Teâlâ, yarattığı bir kul olan Âdem'e secde etmelerini meleklerle emretmiştir:

*"Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu."*⁷²

*"Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, Âdem'e secde edin! diye emrettik. İblis'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı."*⁷³

"Hani Rabbin meleklerle demişti ki: «Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.»

*«Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!»*⁷⁴

*"Meleklerle: Âdem'e secde edin! demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis: «Ben, dedi, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim!»"*⁷⁵

"Rabbin meleklerle demişti ki: Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.

*Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!"*⁷⁶

Secde (السجدة) kelimesi sözlükte boyun eğmek, tezellül anlamlarına gelmektedir.⁷⁷ Şeriat terimi olarak ise alını yere koymak demektir.⁷⁸

Secde iki çeşittir:

- İbadet ve *te'lîh* secdesi. Birine ibadet etmek ve onu ilah kabul etmek anlamında yapılır.
- *Tahıyye* ve *tekrîm* secdesi. Birini selamlamak, ona değer vermek gibi anlamlarda yapılır.⁷⁹

Birinci türden olan secde sadece Allah'a yapılır. O'ndan başkasına ibadet etmek şirktir. Sadece Allah'a yapılacak olan bu ibadet secdesi de iki çeşittir: 1) alını

⁷¹ Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 127.

⁷² el-Bakara 2/34.

⁷³ el-A'râf 7/11.

⁷⁴ el-Hicr 15/28-29.

⁷⁵ el-İsrâ 17/61.

⁷⁶ Sâd 38/71-72.

⁷⁷ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye 1430/2009), 396; Râğıb, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, 692; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/291; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/132; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/43.

⁷⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/132; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/43. Karş. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/434.

⁷⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/133-134.

yere koymak şeklinde olan, secde denince aklımıza gelen fiil,⁸⁰ 2) Allah'ın iradesine boyun eğmek, itaat etmek anlamındaki secde.⁸¹

Yukarıda ikinci maddede bahsi geçen; birini selamlamak ve ona değer vermek anlamındaki *tahıyye* ve *tekrîm* secdesi ibadet amacıyla yapılmamaktadır. Saygı gösterme ve muhatabını övmek anlamına gelen bu tahıyye secdesine örnek olarak, meleklerin Hz. Âdem'e secdesi ile Yusuf *aleyhisselâm'a* kardeşlerinin ve babası Yakub *aleyhisselâm'ın* secde etmeleri gösterilebilir. **Söz konusu tahıyye secdesi, âhir zaman ümmeti olarak bizim şeriatimizde caiz değildir; dolayısıyla Allah'tan başka hiçbir varlığa secde edilmesi artık mümkün değildir.** Mamafih -âlimlerin ekserisine göre- önceki ümmetlerin şeriatlerinde bu tür selamlama secdesi caiz idi.⁸²

Meleklerin Âdem *aleyhisselâm'a* secdesi boyun eğme, üstünlüğü kabul etme şeklinde miydi, yoksa bildiğimiz anlamda alını yere koyma şeklinde mi? İlk görüşü kabul edenler olsa da âlimlerin cumhuru ikinci görüşü tercih etmiş, meleklerin mesul oldukları secdenin alını yere koyma şeklindeki secde olduğunu söylemişlerdir.⁸³ Bu noktada Şehâbeddin el-Âlûsî (v. 1270/1854), Hicr 15/29 ayet-i kerimesinde geçen فَفَعُّوا لَهُ سَاجِدِينَ (siz hemen onun için secdeye kapanın) ifadesinde emir sîgası ile kullanılan وقع (düşmek) fiiline dikkat çeker. Ona göre ayette bu fiilin kullanılması, secde emrinden maksadın sadece boyun eğmek değil herkesçe bilinen secde fiili olduğunu göstermektedir.⁸⁴

Her hâlükârda kesin olan şey, meleklerin Hz. Âdem'e ibadet etmek anlamında bir secdede bulunmadığıdır. Ümmet bu konuda ittifak etmiştir.⁸⁵ Bu secdenin Hz. Âdem'e ibadet etme mahiyeti taşımadığı ortaya konduktan sonra, asıl mahiyetinin ne olduğu konusunda iki görüş vardır:

- Bu bir tahıyye ve tekrîm secdesi idi. Bunun anlamı yukarıda açıklandı.
- Allah Teâlâ, kulu Âdem'i kible kılmıştı. Allah'a ibadet için secde eden melekler, yine Allah'ın kible kıldığı Âdem *aleyhisselâm'a* doğru yönelerek secde ettiler.⁸⁶ Bunda da anormal bir şey yoktur. Zira Allah; Kâbe'yi

⁸⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/133-134.

⁸¹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/133-134. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 8/ 89.

⁸² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/134. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/88; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/293; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbni Mâce Ter-cemesi ve Şerhi*, çev. ve şerh: Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), 5/209, 212; Fetva Meclisi, "Saygıdan Birine Secde Etmek Caiz mi?" Erişim 9 Haziran 2024. "Âlimlerin ekserisi" diyerek bahsettiğimiz kişilerden biri de Ebü'l-berekât en-Nesefî'dir. Bkz. Nesefî, *Medârik* 1/160.

⁸³ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/293; Nesefî, *Medârik* 1/160. Karş. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/86-87.

⁸⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 13/469.

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/293; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/134.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/87; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 12/208-209; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 13/469; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/134. Karş. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/317.

kible kıldığı gibi, yarattığı başka bir varlığı da dilerse kible tayin eder ve o mahlukunu böyle yüceltir.⁸⁷

Hz. Âdem'e secde edilmesi hakkındaki emr-i ilâhî'ye tüm meleklerin uyduğu, sadece İblis'in uymadığı Kur'an-ı Kerim'de tasrih edilmektedir:

﴿٧٤﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

“Bütün melekler toptan secde ettiler.

Yalnız İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”⁸⁸

Meleklerin hepsinin toptan secde ettiği, yalnız İblis'in secde etmediği mealindeki ifadelerde İblis لا lafzı ile istisnâ tutulmaktadır. Dolayısıyla İblis'in melek olup olmadığı meselesi akla gelmekte ve bir ihtilaf oluşmaktadır. Bu konuda iki görüş oluşmuştur.

Birinci görüşe göre İblis meleklerden değil cinlerdendir. Bu görüşü savunanlar ayetteki istisnânın *istisnâ-yı munkatî'* olduğunu düşünmüş ve şu delillerden⁸⁹ yola çıkmıştır:

1. Melekler günah işlemekten korunan varlıklardır. İblis ise Allah'a isyan etmiştir.
2. Melekler nurdan, İblis ise nâr (ateş)ten yaratılmıştır. Arada tabiat farkı vardır.
3. Meleklerin çoluk-çocuğu olmaz iken, Kehf 18/50 ayetinden anlaşıldığı üzere İblis'in zürriyeti vardır.
4. Yine Kehf 18/50 ayetinde İblis'in cinlerden olduğu belirtilmektedir.

İblis'in meleklerden olduğunu düşünen âlimler ilgili ayetlerin zâhirinin buna işaret ettiğini söylemişlerdir.⁹⁰ Bu bağlamda yapılan bazı yorumlara göre; istisnada asıl olan, *müstesnâ minh'ten* yapılmasıdır ve bu ayetteki istisnâ edatı muttasıldır. Kehf 18/50 ayetinde ise *كان* kelimesi *صار* anlamında olup İblis'in sonradan cin olduğu kastedilmiştir.⁹¹

3.6.Hz. Havva'nın Yaratılışı

⁸⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/86-87.

⁸⁸ Sâd 38/73-74.

⁸⁹ Neseî, *Medârik* 1/160-161; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/45; Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 128-129. Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/438; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/134-135.

⁹⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/438; Neseî, *Medârik* 1/160. Zikredilen yerde İmam Kurtubî, İblis'in meleklerden olduğu görüşünü cumhûrun görüşü olarak sunmaktadır. Kullandığı ifadelerden Kurtubî'nin de bu görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/438-440.

⁹¹ Neseî, *Medârik* 1/160. Karş. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/438-440.

İnsanlık tarihinin başlangıcı ve ilk insanlar hakkında söz söyleyebilmek için ayet ve hadislere bakmak gerekir. Naslara bakmaksızın salt tahmin ve zan ile fikir yürütmenin ilmî bir tarafı olmayacağı aşikârdır. Yine ayet veya hadislere dayanmayan, önceki ümmetlerden gelmiş israiliyat türü rivayetler de -tepeden tırnağa merdud ilan etmek yanlış olmakla beraber- kesin bilgi gözüyle değerlendirilemeyecektir. Ayet, hadis ve ulema açıklamaları ışığında ilk insanın Âdem *aleyhisselâm* olduğu ve topraktan yaratıldığı yukarıda zikredilmiştir. Bu noktada, beşeriyetin annesi Hz. Havva'nın yaratılışı ile ilgili bazı nasları incelemek faydalı olacaktır.

İlk insan olarak Hz. Âdem'in yaratılmasından sonra, onun eşi ve insan soyunun annesi olacak olan Hz. Havva yaratıldı:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”⁹²

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ
خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآئِنِّي تُضْرَفُونَ ﴿٦﴾

“Allah sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş meydana getirdi. Sizi de annelerinizin karınlarında üç katlı karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?”⁹³

Ayetlerdeki “ondan da eşini yarattı” mealindeki ifadeyi daha doğru anlama gayretinin bir neticesi olarak hadislere baktığımızda, *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'de *وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ خُلْفَنَ مِنْ ضَلَعٍ* “Kadınlar hakkındaki hayır tavsiyemi kabul ediniz. Çünkü onlar bir kaburga kemiğinden yaratılmışlardır” şeklindeki ve benzer lafızlardaki hadislerle karşılaşılmaktadır.⁹⁴ Bu hadisler, aile geçindirme ve bir nevi ‘dalgalarda arasında gemiyi batırmama’ sorumluluğunu taşıyan erkeklere bir yönlendirme içermektedir. Bu yönlendirmeye göre erkek hanımını yönetecek, ona

⁹² en-Nisâ 4/1.

⁹³ ez-Zümer 39/6.

⁹⁴ Buhârî, “Nikâh”, 80 (No: 5186); İbn Hacer el-Askalânî, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, İhtisar ve notlar: Ebu Suhayb Safa ed-Davvî, çev. heyet (İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2020), 10/492. Benzer muhtevadaki hadisler için ayrıca bkz. Buhârî, *Nikâh*, 79 (Hadis no: 5184); Müslim, *Radâ'*, 60-62 (باب الوصية بالنساء içinde).

kavvâm olacak ama bunu yaparken kendisini kumandan, karşıdakini emir eri sanarak askerî bir disiplin beklemeyecektir.⁹⁵

Zikredilen hadislerde, 'kaburga kemiğinden yaratılma'yı nasıl anlayacağımız hususu konumuzu doğrudan ilgilendirmektedir. Bu konuda hakikat ve mecaz olarak iki yorum görülmektedir:

- İlgili ifadeden kastın hakikat olduğu görüşü. Buna göre Hz. Havva gerçekten de Hz. Âdem'in bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır.⁹⁶ Bu görüş geniş kabul görmüştür.⁹⁷

- İlgili ifadeden kasıt hakiki mana değildir. Hadislerde Hz. Havva'nın gerçekten böyle yaratıldığı değil, kadın cinsinin tabiatının kaburga kemiğine benzediği anlatılmaktadır.⁹⁸

3.7.Cennete Yerleşme ve Yasak Ağaç

Kur'ân-ı Kerîm, Âdem *aleyhisselâm*'ın cennete girişini mealen şöyle anlatmaktadır:

*"Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik."*⁹⁹

*"(Allah buyurdu ki): Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz."*¹⁰⁰

Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva'nın cennet sakini olmasını murad eden Allah – yasak ağaca yaklaşmamak şartıyla- diledikleri yerden Cennet nimetlerinden yemeleri hususunda onlara izin verdi. Hakk Teâlâ, İblis'in secde etmeyişinden Taha 20/116 ayetinde bahsettikten sonra, Âdem'in iskân edildiği cenneti 117-119. ayetlerde şöyle tavsif ediyor:

"Bunun üzerine: Ey Âdem! dedik, bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersin!

⁹⁵ Mesele hakkında faydalı bulduğumuz bir yorum için bkz. Osmânî, *Tekmiletu Fethi'l-Mülhim*, 1/92-94.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/449-450. Karş. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 4/6.

⁹⁷ Muhammed b. Ferîd Zeryûh, *el-Muâradâtü'l-fikriyyetü'l-muâsıra li ehâdîsi's-Sahîhayn dirâse nak-diyye* (Londra: Merkezü Tekvîn li'd-dirâsât ve'l-ebhâs, 1441/2020), 3/1579; Mustafa Ülker, "Bir Âyetin Tefsiri Sadedinde Âdem Babamızın Yaratılışı, Havvâ Vâlidemizin Yaratılışı ve İnsan Neslinin Çoğalması", *Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafaası* (İstanbul: Dirâyet Kitaplığı, 2017), 506; Ayrıca bkz. Keşmîrî, *Feydu'l-Bârî*, 4/343.

⁹⁸ Osmânî, *Tekmiletu Fethi'l-Mülhim*, 1/93. Muhammed Takî Osmânî burada net bir tercihte bulunmamakla beraber en-Nisâ 4/1 ayetinin ilk görüşü desteklediği görüşündedir. Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/449 (1 nolu dipnot).

⁹⁹ el-Bakara 2/35.

¹⁰⁰ el-A'râf 7/19.

Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.

Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcağın da bunalmayacaksın.”

Hz. Âdem'in yerleştirildiği cennetten maksat bildiğimiz ebedî cennet midir, yoksa dünyada bulunan bir bahçe midir? Âlimler arasında büyük kabul gören görüş, Hz. Âdem'in yerleştiği bu yerin herkesçe malum olan ebedîlik cenneti olduğudur.¹⁰¹ Buna göre; sonsuz mutluluk yurdu olan cennet, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın evvelce yerleştiği ama yaşanan imtihan sonucunda çıkmaya mecbur kaldıkları cennettir.

Bakara 2/35 ayetinde geçen “şu ağaca yaklaşmayın” mealindeki ifade, o ağacın meyvesini yemeyi yasaklamaktadır.¹⁰² “Ağacın meyvesinden yemeyin” demek yerine “ağaca yaklaşmayın” denmesi, ilgili yasağın şiddetini vurgulamaktadır.¹⁰³

Yenmesi yasaklanan bu yiyeceğin ne olduğu konusunda farklı görüşler ortaya atılmış; üzüm, incir vb. yiyeceklerden bahsedilmiştir.¹⁰⁴ Mamafih bizi kesin bilgiye ulaştıracak bir ayet veya hadis yoktur. Binaenaleyh o ağacın cinsini bilmemenin kişiye bir zararı bulunmamaktadır.¹⁰⁵

Her hâlükârda Hz. Âdem ve Hz. Havva, kendilerine verilen vesvese sonucu yasak ağaçtan yemiştir:

“Derken şeytan onun aklını karıştırıp «Ey Âdem! dedi, sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?»

Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. (Bu suretle) Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.”¹⁰⁶

Peygamberler ma'sûm (günahattan korunmuş) olmalarına rağmen Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi hususunda şu açıklamalar yapılmıştır:

- Hz. Âdem yasak ağaçtan yerken ilgili yasağı unutmuştu. Taha 20/115 ayetinden bu anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Bir günahı unutarak işlemek ise ismet (günahattan korunmuşluk) sıfatına aykırı değildir.¹⁰⁸

¹⁰¹ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/233; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân* (Risâle), 1/450, 451; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/140.

¹⁰² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/89; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/137.

¹⁰³ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/137.

¹⁰⁴ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/89-90; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1/321-322; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/141.

¹⁰⁵ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/90, 100; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/235; Fetva Mec-lisi, “Hz. Âdem'in yediği yasak meyve nedir?” Erişim 14 Mart 2024.

¹⁰⁶ Tâhâ 20/120-121.

¹⁰⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/92; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/142; Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 130-131.

¹⁰⁸ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/142.

- Başka bir görüşe göre Hz. Âdem ilgili yasağı hatalı bir şekilde yorumladığı için meyveden yedi. "Yaklaşmayın" diye emredilen ağaçtan meyve yemedi, ama bu yasağın o cinste ki tüm ağaçlara şamil olacağını düşünmediği için o cinsten olan başka bir ağaçtan yedi.¹⁰⁹
- Diğer bir görüş; bu hâdise nübüvvet öncesinde gerçekleşti, dolayısıyla ısmet sıfatına aykırı değildir.¹¹⁰

Bakara 2/36 ayetinde belirttiği üzere, yasak ağaçtan yemenin neticesi olarak Hz. Âdem ve Hz. Havva cennetten çıkarılıp yeryüzüne indiler. O günden beri Şeytan ile insan arasındaki düşmanlık devam etmektedir. Bu noktada insanı dünya sürgününden kurtarıp cennete geri götürecek reçete olan *tevbe*ye hemen 37. ayette işaret edilmektedir:

﴿۳۷﴾ فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."

Tâhâ 20/122 ayetinde "Sonra Rabbi onu seçkin kıldı; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti" buyurmaktadır. Böylece Hz. Âdem'in tevbesinin kabul edildiği anlaşılmaktadır.

3.8. İlk Devirdeki Evlilikler Meselesi

Cennetten yeryüzüne inen Hz. Âdem ve Hz. Havva, Allah'ın dilediği süre boyunca dünyada yaşamış ve sonunda vefat etmişlerdir. Kendilerinin dünyada yaşadıkları müddet içinde çocukları olmuş, böylece insan türünün ilk topluluğu meydana çıkmıştır. Tüm insanlık bu ilk cemiyet ve ilk anne-babanın soyundan gelmektedir. Hz. Âdem'in *ebü'l-beşer* oluşu ile ilgili bahisler önceki başlıklarda zikredilmiştir.

Günümüzde karşımıza çıkabilen sorulardan biri de; bu ilk insanların çoğalmasında için kardeş evliliği gerekip gerekmediği, eğer böyle bir evliliğe o devirde izin verilmişse bunun İslam ahlak anlayışı ile çelişip çelişmediğidir. Bu başlıkta, akla gelebilecek bu tarz sorulara eğilmek uygun olacaktır.

3.8.1. Kardeş Evliliği İddiası ve Sıhhat Durumu

Bazı sahabilere isnad edilen rivayetlere göre Hz. Havva her bir batında bir kız ve bir erkek olmak üzere iki çocuk doğurmuş, aynı batında doğan erkek ile kızın birbiriyle evlenmesi yasak olmakla birlikte farklı batınlarda doğmuş olan bir erkek

¹⁰⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/141-142.

¹¹⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 1/142; Ebubekir Sifil, *Sana Dinden Sorarlar* (İstanbul: Rihle Kitap, 2022), 1/30. Ebubekir Sifil burada ayrıca Tâhâ 20/121 âyetinde geçen *عصى* (isyan etti) kelimesinin Arap dilinde "emrin dışına çıkmak" anlamına geldiğini belirtir. Dolayısıyla burada Hz. Âdem'in "isyan"ı, Allah'ın hükmünü reddetmek ve kabul etmemek anlamındaki bir küfr ve irtidat isyanı değildir.

ile bir kızın evlenmeleri o döneme has bir ruhsat olarak caiz kılınmıştır. İnsanların ilk zamanlarındaki bu ruhsat sonradan kaldırılmış ve aynı batında olsun-olmasın kardeş evliliği haram kılınmıştır.¹¹¹

İlgili evlilik rivayetleri arasında doğrudan Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e isnad edilen (merfû) bir rivayete rastlamadık. Bu rivayetler daha ziyade İbn Mesud ve İbn Abbas gibi ashâb-ı kiramdan bazılarına dayandırılmaktadır. Bu durumda karşımıza öncelikle şu iki usûlî mesele çıkmaktadır:

- İlgili rivayetlerin isnad kriterleri açısından sahih olup olmadıkları,
- Eğer senedleri sahih ise; ashâba ait bu yorumların kesin bilgi ifade edip etmediği, hükmen merfû sayılmasının mümkün olup olmadığı.

Konunun daha iyi anlaşılması için, bahsedilen iki mesele hakkında daha derinlikli hadis araştırması yapmak gerekmektedir. Dolayısıyla, mezkûr evlilik rivayetlerini kesin bilgi olarak sunmuyoruz. Hz. Âdem devrinde böyle bir evlilik ruhsatının hakikaten var olup olmadığı ile ilgili –en azından ileri araştırmalar yapıncaya kadar- sükût etmek isabetli olacaktır.

3.8.2.Hüsn-Kubh Meselesi ve İnsan Tabiatı

Hadis usulü kriterleri açısından ilgili rivayetleri kesin bir şekilde sahih ilan etmeyişimizi ve sebeplerini yukarıda zikrettik. Burada şunu da belirtmeliyiz ki; rivayet edilen olayın gerçekten yaşandığını varsayarsak; kanaatimizce böyle bir senaryo akla/ahlaka aykırı değildir. Kardeş evliliği henüz haram kılınmadan önce bu evliliği yapanları suçlu görmek mantıklı olmayacaktır. Dolayısıyla bu evlilik türünün helal kılındığı bir dönemde böyle bir senaryo mümkün görünmektedir.¹¹²

İşin diğer boyutu, *tabiat* meselesidir. Günümüzde insanların geneli kardeşleri ile evlenmekten nefret edecek bir tabiata sahiptirler ve zaten Şariatımız da bunu haram kılmaktadır. Fakat bize bu nefret etme tabiatını veren Allah Teâlâ, ilk yarattığı nesle –bir hikmete binaen- bu özelliği vermemiş olabilir. O zamanlarda aynı batında doğan insanlar birbirlerine karşı kardeşlik duyguları hissederken başka batında doğanlara karşı yabancılık duyguları hissediyor olabilir. Zaten günümüzdeki akrabalık, amca-hala-dayı-teyzelik anlayışının yeryüzündeki ilk insanlarda olması da beklenmemektedir. Zira tarihin sıfır noktası mavzubahistir. Böyle bir faraziyede; Allah Teâlâ'nın farklı tabiatlarda yarattığı kullarına farklı hükümler koymasında hayret edilecek bir şey görünmemektedir.¹¹³

¹¹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/321-323; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/82-83, 85; Ülker, "Âdem Babamızın Yaratılışı", 518.

¹¹² Bu konuda bir yorum için bkz. Ülker, "Âdem Babamızın Yaratılışı", 518-519.

¹¹³ Bkz. Ülker, "Âdem Babamızın Yaratılışı", 518-519. Ayrıca bkz. Yunus Emre Gördük, "İlk İnsan Nesli Nasıl Devam Etti? Eneset İlişki İddiası Üzerine Eleştirel Bir Analiz", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 29/29 (Temmuz 2018), 78.

3.8.3. Diğer Senaryolar

Yukarıda zikrettiğimiz farklı batında doğan kardeşlerin evliliği rivayetlerinin tamamen uydurma olduğunu, hakikatte böyle bir olayın yaşanmadığını var sayalım. Kardeş evliliğinin olmayacağı böyle bir senaryoda, insanlığın tek bir anne-babadan türemesi imkânsız mıdır?

Sorunun cevabı 'hayır' olacaktır. Bu senaryonun hiç yaşanmadığını farz ettiğimizde bile tüm insanlık yine Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan gelmektedir.

İnsanlığın çoğalması için mutlaka birden fazla çiftin bulunması gerekmez. Buna sadece bir faraziye/varsayım kabilinden örnek getirmek istiyoruz. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İsa'nın babasız doğduğunu haber vermektedir. Aynı mucizenin Âdem *aleyhisselâm* zamanında da yaşanmasını imkânsız görmek için hiçbir sebep görünmemektedir. Mesela Hz. Âdem'in iki kızından birer çocuk böyle mucize olarak babasız doğsa, bu çocuklar birbirlerine teyze oğlu-teyze kızı olacaklardır. Kuzenlerin evliliği ise günümüzde bile tamamen helal ve temiz bir evliliklerdir.¹¹⁴

Hülasa; hangi senaryoyu esas alırsak alalım insanlık tek bir çiftten; Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan türemiştir ve bunda akli açıdan imkânsız bir şey yoktur. Akıl böyle bir şeyi mümkün görür. Nakil ise mümkün olan bu şeyin vaki (gerçekleşmiş) olduğunu haber verir. Teknik tabirle söylenecek olursa bu konu *aklen mümkün, naklen vâkidir*.

Sonuç

İslâm, yaratılış hakikatini net bir şekilde ortaya koyar. Kâinattaki tüm hâdiseler, Allah'ın yaratması ile meydana gelmektedir. Biyolojide yahut başka alanlarda, doğal süreçleri Allah'tan bağımsız olarak yorumlamak isteyen anlayışlar hakikatle çelişmektedir.

İlk insan Hz. Âdem *aleyhisselâm*'dir. Onun topraktan yaratılışı toprak, çamur, tekvîn gibi belli merhaleler hâlinde gerçekleşmiştir. İslâm âlimleri, yaratılışın bir anda olup biten bir iş olduğu iddiasında değildir. Gerek klasik devirde gerekse günümüzde; yaratılış olayının bir anda ve aşamasız gerçekleştiğini söyleyen hiçbir âlime ve müfessire rastlamadığımızı belirtmemiz gerekmektedir.

Bütün insanların ve ırklar, aynı insandan soy alarak çoğalmıştır. Dolayısıyla mü'min-kâfir tüm insanlar arasında bir soy birliği bulunmaktadır.

Günümüzde 'ilk insan' kavramının câhil, konuşmasını dahi bilmeyen, hayvanımsı olarak resmedilmesi bir modern câhiliyye âdetidir. Kur'ân, meleklere dahi bilemediği isimlerin Âdem'e öğretildiğini, onun ilim yoluyla üstün kılındığını

¹¹⁴ Zikrettiğimiz farazi senaryo meselesini 2016'da şahsi bir görüşme esnasında Şahin İbrahim Güler'den öğrenmiştik. Sözü söyleyenine izafe kabilinden burada zikretmiş olalım.

belirtmektedir. İlk insan böyle bir zattır. İlk kadın da böyle bir kişinin hanımıdır. İlk nesiller de böyle bir anne-babanın çocukları olarak bu dünyada yaşamıştır.

İlk insanların kardeş evliliği ile çoğaldığı yönünde kesin bir bilgi -en azından şimdilik- elimizde bulunmamaktadır. Akli açıdan ise böyle bir senaryo zorunlu değildir. Salt varsayım olarak söylenecek olursa; İsa aleyhisselâm'ın doğumunda gerçekleşen mucize, Hz. Âdem'in iki kızında da gerçekleşebilir. Âdem aleyhisselâm'ın iki kızı, bir mucize olarak babasız çocuklar doğurabilir ve bu faraziyede teyze oğlu-teyze kızı olan çocuklar birbirleriyle evlenebilir. Her hâlükârda; insanlığın tek bir çiftten türeyerek çoğalması gerçeği akla aykırı bir şey değildir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

Ali el-Kari, Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed. *Dav'ul-meâlî Şerhu Bed'i'l-emâlî*. thk. Haldun Ali Zeynuddin. İstanbul: Dâru'l-Beyrûtî, 1438/2017.

- Ali el-Kari, Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed. *Mirkatü'l-mefâtih Şerhu Mişkâti'l-mesâbih*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1422/2001.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. thk. Mâhir Habbûş vd. 30 Cilt. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1443/2022.
- Ateş, Avnullah Enes. *Güncel Tefsir Problemleri*. İstanbul: Kitabı Yayınevi, 1444/2022.
- Ateş, Avnullah Enes. "Kur'an ve Evrim". *II. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi*. Ed. Nihat Yatkın vd. 327-336. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Buhari, Muhammed bin İsmail. *el-Camiü's-Sahih*. nşr. Heyet. Bulak: el-Matbaatü'kübra'l-emîriyye, 1312.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Kitâbü's-Sünne Hadislerle İmân İlkeleri*. çev. ve şerh: Mehmet Yaşar Kandemir. İstanbul: Tahlil Yayınları, 1440/2019.
- Fetva Meclisi. "Hz. Âdem'in yediği yasak meyve nedir?". Erişim 14 Mart 2024. <https://fetvameclisi.com/fetva/hz-ademin-yedigi-yasak-meyve-nedir>
- Fetva Meclisi. "Saygıdan Birine Secde Etmek Caiz mi?". Erişim 9 Haziran 2024. <https://fetvameclisi.com/fetva/saygıdan-birine-secde-etmek-caiz-mi>
- Gördük, Yunus Emre. "İlk İnsan Nesli Nasıl Devam Etti? Ensest İlişki İddiası Üzerine Eleştirel Bir Analiz". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 29/29 (Temmuz 2018), 67-96.
- Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî. *Meâricü't-tefekkür ve dekaiku't-tedebür*. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1427/2006.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Muhtasar Fethu'l-Bârî*. İhtisar ve notlar: Ebu Suhayb Safa ed-Davvî, çev. heyet. İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2020.
- İbn Kesîr, Ebu'l-fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sami b. Muhammed es-Selâme. B.y.: Dâru Taybe, 1420/1999.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1398/1978.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. çev. ve şerh: Haydar Hatipoğlu. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. ed-Dâru's-Şâmiyye heyeti. İstanbul: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1443/2021.
- Keşmîrî, Muhammed Enverşâh. *Feydu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Bedr Âlem el-Mîrathî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1426/2005.

- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-âlemiyye, 1433/2012.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Itfiyyiş. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mağnîsâvî, Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed. *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*. thk. Dâru's-Sirâc. İstanbul: Dâru's-Sirâc, 1439/2018.
- Mahallî, Celâleddin ve Celâleddin es-Süyûtî. *Celâleyn Tefsiri Tercümesi*. çev. Hüsameddin Vanlıoğlu vd. 2 Cilt. İstanbul: İsmailağa Yayınevi, 2022.
- Mahallî, Celâlüddin - Süyûtî, Celâlüddin. *Tefsîru'l-Celâleyni'l-müyesser*. thk. Fahrüddin Kabâve. Kahire: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1. Basım, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. çev. Bekir Topaloğlu vd. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017-2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. 18 Cilt. İstanbul: Dâru'l-mîzân, 2005-2011.
- Muînî, Muhammed b. Hasan. *Levâmiu'l-burhân ve kavâtiu'l-beyân fî meâni'l-Kur'ân*. thk. Sefer Hasanov. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. B.y.: Dâru't-tibâati'l-âmiri, 1329.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaiku't-te'vîl*. nşr. Salih Geçit. 6 cilt. İstanbul: Dâru'r-Ravda, 2019 (Molla Musa el-Celâlî, *Hâşiyetu'l-vâdihu'l-mesâlik alâ Tefsîri'l-medârik* içinde).
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Nesefî Tefsiri*. çev. yok. İstanbul: Ravza Yayınları, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri Riyâzü's-Sâlihîn*. çev. ve şerh: Mehmet Yaşar Kandemir vd. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Neşriyat Kampanya Kitapları, 1434/2013.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Tekmiletu Fethi'l-Mülhim bi-Şerhi Sahîh-i Müslim*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1427/2006.
- Râğıb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal el-İsfahânî. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Râğıb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal el-İsfahânî. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye, 1430/2009.
- Râğıb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal el-İsfahânî. *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. B.y.: Dâru'l-fikr, 1. Basım, 1401/1981.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. B.y.: Dâru'l-fikr, ts.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ'*. Dımaşk: Mektebetü'l-Ğazâlî, 1405/1985.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. B.s.: el-Mektebetü't-tevfikiyye/Dâru's-Sâbûnî, 2017.
- Sifil, Ebubekir. *Sana Dinden Sorarlar*. 2 Cilt. İstanbul: Rihle Kitap, 2022.
- Şenocak, İhsan. *Hitâbu'l-Hak Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*. İstanbul: Hüküm Kitap, 2024.
- Taberî, İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hicr, 1. Basım, 1422/2001.
- Ülker, Mustafa. "Bir Âyetin Tefsiri Sadedinde Âdem Babamızın Yaratılışı, Havvâ Vâlidemizin Yaratılışı ve İnsan Neslinin Çoğalması". *Modernist Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafası*. 449-522. İstanbul: Dirâyet Kitaplığı, 2017.
- Youtube. "Neo-Darwinistik Evrim ve İslam - İbrahim Çağrı Kurt". Erişim 14 Mart 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=eQnSdocnUXk&t=1s>
- Zeryûh, Muhammed b. Ferîd. *el-Muâradâtü'l-fikriyyetü'l-muâsıra li ehâdîsi's-Sahîhayn dirâse nakdiyye*. 3 Cilt. Londra: Merkezü Tekvîn li'd-dirâsât ve'l-ebhâs, 1441/2020.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*. Beyrut: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1411/1991.